

MĚŠŤANSKÉ DOMY A PALÁCE

(PhDr. Slavomíra Kašpárková)

V této části knihy je v povšechné charakteristice přiblíženo podzemí několika měšťanských domů a paláců a je v nich zmínka o bývalém měšťanském pivovaru. Není to skupina cíleně vybraných objektů, nýbrž těch, jež byly podrobněji zpracovány stavebně-historickým průzkumem ve specializovaném ústavu SÚRPMO nebo Národním památkovém ústavu.

Stavebně-historické průzkumy využívaly ke stanovení závěrů o vývoji určitého objektu poznatky z archivních materiálů listinných i obrazových, informace z odborné literatury a v neposlední řadě poznatky ze sond, prováděných přímo v konstrukcích zkoumaného objektu.

V ústavu SÚRPMO existovala dokonce tendence zpracovat celé město Olomouc po jednotlivých blocích, zaměřené objekty zakreslit po jednotlivých podlažích do jednoho výkresu, odkud potom vyvstávaly další nové poznatky. S prací začal odborný tým v roce 1972 a bylo takto provedeno 6 domovních bloků z celkových 81, když nastaly potíže a především nepochopení tehdejšího KNV, až bohužel musela být práce zastavena. Spousta skutečností tak zůstává dosud ukryta.

Podzemí svou dispozicí, charakterem zdění, drobnými detaily, tvary kleneb a stavebním materiálem vytvářelo představu o nejstarší vývojové fázi, o rozsahu objektu a často i o jeho podobě a významu. Nepodléhalo většinou dramatickým změnám, které se odehrávaly nad zemí, mnohdy i takovým, které znamenaly zánik starého a vznik úplně nového. Ve vzácných případech v něm zůstala zachována i atmosféra doby vzniku.

Od začátku svého polokačního vývoje kolem poloviny 13. století podléhal organismus města změnám, které byly vyvolány válkami, požáry, měnicími se nároky lidí a proměnlivostí zanikajících starých a přicházejících nových stavebních slohů, vznikala a zanikala loubí, měnil se stavební materiál i technika.

Už v nejranějším gotickém období byla Olomouc zřejmě významným městem. Byla zde celá řada klášterů žebravých řádů, Klášter Hradisko, svědčí o tom výstavba trojlodí dómu sv. Václava, kaple sv. Anny (tehdy Jana Křtitele), klenba sakristie kostela sv. Michala. Více z významných staveb se nedochovalo, tím méně pak z domovní zástavby, která byla převážně dřevěná. Zřetelné stopy starší dispozice lze však sledovat ve sklepech některých domů. V následujícím období gotiky 14. století přibývají významné církevní stavby, z nichž dosud zůstala křížová chodba dómu, vestavěná do zdí románského paláce, křížová chodba dominikánská v kostele sv. Michala (gotická okna byla odkryta sondami a opět zazděna), presbytář kostela sv. Kateřiny. Vznikají i nové stavby civilní, především radnice a nové zděné domy. Domovní zástavby přirozeně během času přibývá. Materiálem nebyl jen lomový kámen, ale velmi často i cihla. Intenzivní růst gotické výstavby pokračoval významným kostelem sv. Mořice, kostelem a klášterem Nanebevzetí Panny Marie.

Píšeme-li ve značné zkratce o jakémsi stavebním vývoji města, musíme zmínit období renesance od poloviny 16. století, které zcela změnilo tvář města. Vznikly bohaté paláce, včetně biskupského, řada místností v běžných měšťanských domech byla zaklenuta, domy prodlouženy, nadstavovány či spojovány a do ulic a náměstí opatřeny atikami.

Katastrofa nastala po třicetileté válce. Více než dvě třetiny domů byly zbořeny, město bylo téměř vylištěno. To, co jsme od počátku sledovali jako rostoucí výstavbu, bylo zlikvidováno, pouze podzemí na mnoha místech zůstalo uchráněno. Plošné zničení domů umožnilo na druhé straně výstavbu nových barokních monumentálních komplexů – například jezuitského komplexu dnešní univerzity a konviktu s kostelem Panny Marie Sněžné. Byl přestavěn také biskupský palác a olomoucká náměstí ozdobily kamenné kašny a sloup Nejsvětější Trojice. Téměř znovu vystavěn byl i klášter Hradisko.

Další vývoj přes vybudování pevnosti, kasáren, zbrojnice a fortifikace se přelil přes středověké hradby, kde vznikaly nové celky historizující architektury. Novodobé zásahy základní historický fond neporušily příliš, zachovalo se v něm nepředstavitelné bohatství téměř tisíciletého vývoje.

Obrazem i odkazem počátků však zůstává půdorys středověkého města církevního a civilního, protkaný původními komunikačními trasami, které přicházejí i vycházejí z původních městských středisek nebo tržišť, jež dosud zůstala zachována jako náměstí.

1. Dolní náměstí 1, č. p. 201

dům U zlatého jelena

Kupecký právozářský dům s právem vinného šenku patřil k privilegovaným domům, spojeným do 19. století podloubím, do konce 17. století označovaným „unter den Reichenkramen“, někdy také „unter den Lauben“. Je vystavěn na nároží obou náměstí a vznikl postupně spojením dvou, pak tří středověkých domů. Jeho vlastníky bývali často radní, významní měšťané nebo i purkmistři. Jsou známi ale i jiní – například v 16. století Erhard Silbach, který byl obžalován, že provozuje ve svém domě dva krámy, což bylo proti tehdejšímu ustanovení. Kolem roku 1601 vlastnil dům Karel Hirsch, pocházející z protestantské rodiny olomouckých obchodníků, který byl později za účast na stavovském povstání potrestán pokutou 1000 zlatých, což může být, zejména v katolické Olomouci, považováno za slušnou rebelii.

I když byl tento dům přestavěn, nadstaven a všelijak stavebně upravován, přesto zůstaly zachovány hodnotné prostory nebo architektonické detaily.

Na straně k Hornímu náměstí byl nalezen pozůstatek loubí v podobě kamenného lomeného oblouku dosedajícího na mohutný pilíř, tedy loubí ještě středověkého (nález je podobný jako u paláce na Horním náměstí č. o. 25 – Petrášův palác). Za pozdně gotickou, kolem roku 1500, je možno považovat podivuhodnou žebrovou síťovou klenbu síně na dvorní straně v přízemí,

kteřá se velmi podobá mistrovské klenbě radniční kaple. Podstatná úprava byla provedena v renesanci v 16. století, kam lze zařadit válcový nárožní arkýř s domovním znamením s jelenem, hřebínkové klenby síní a loubí, fragmenty ostění oken na dvorní fasádě.

Ve vysokém pilastrovém řádu obou průčelí lze ještě dnes

Vstupní schodiště. Zajímavá je hloubka sklepení a kamenné valené klenby s původními otisky šalovacích prken (1).

Největší prostor sklepení s novodobými statickými úpravami (2).

padní linii. Ještě na mapě stabilního katastru z roku 1833 je možno sledovat v podzemí 13 středověkých původních parcel, k nimž se přiřazovaly i naše domy. Šířkou i hloubkou zástavby odpovídaly sousedním.

Celý dům i podzemí byly v roce 1979 podrobeny stavebně-historickému průzkumu, při němž byly zjištěny některé skutečnosti. Především byl v podzemí nalezen fragment ostění lomeného oblouku vstupu, který částečně zabíhá do mohutné zdi, jež v době jeho funkčnosti nemohla existovat. Ostění tvoří mohutné a precizně opracované kvádry kamene, sestavované do obrazce nárožní bosáže. Způsob opracování a kladení kamene vnucuje představu, že šlo o jakýsi vstup určený pro exteriér. Potvrzuje to i místy zachovaná pevná

a hrubá venkovní omítka nad náběhem záklenku. Fragment kamenné arkády je posazen mírně šikmo na mohutném soklu, hrany jsou široce okoseny. Hypoteticky je možné se domnívat, že jde o fragment ze starší (nejstarší) zástavby, realizované v jiné úrovni, tedy že vstup tehdy mohl vést do přízemí domu, dávno zmizelého. Nicméně tento zajímavý detail zmizel s úpravami ve sklepení,

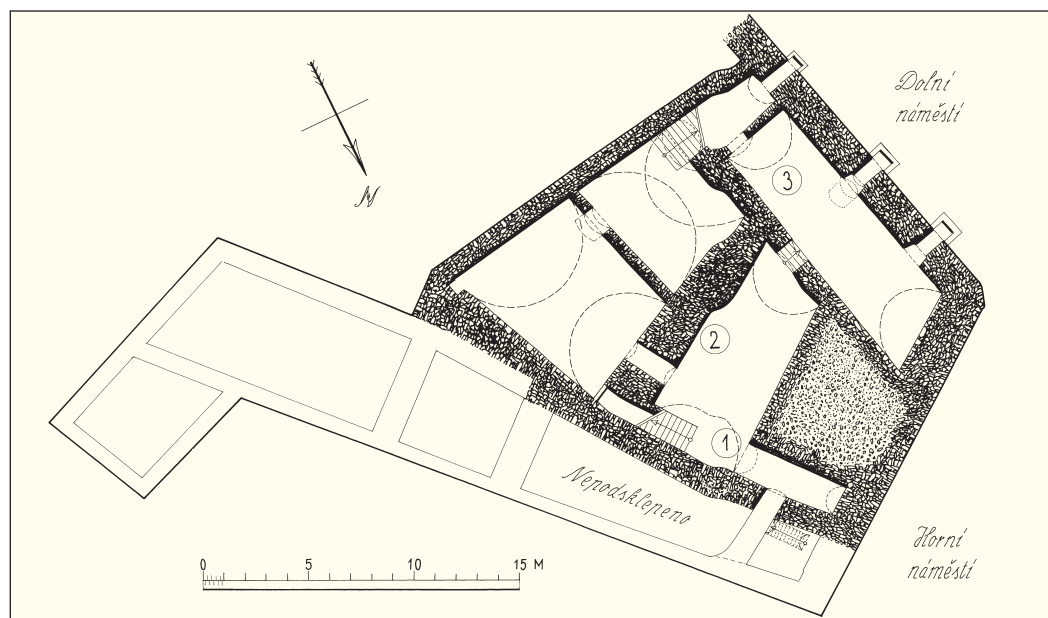
Místnost podél obvodové zdi Dolního náměstí s větracími okénky a dvěma valenými klenbami, v popředí starší kamenná, vzadu renesanční cihlová (3).

prováděnými v nové době, nebo je podobně jako zdivo na jiných místech skryt pod hrubým cementovým nástřikem, který znejasňuje orientaci.

Dva pravidelně probíhající kamenné sklepy v hlubší úrovni, obrácené kolmo k Dolnímu náměstí, náležejí dvěma předpokládaným středověkým domům, sklep ve vyšší úrovni, probíhající souběžně s průčelími a zaklenutý cihelnou klenbou, probíhá pod renesančním loubím. Proti vstupnímu schodišti se nachází z lomového kamene vyskládaná arkáda, jíž se vchází do užšího prostoru pod loubím na straně Horního náměstí, který končí cihelnou zazdívkou. Údajně zde pokračovala chodba k radnici.

Samostatná jednotka podzemí je pod dvorním traktem. Jde o dva zhruba obdélníkové prostory, vyzděné z kamenného zdiva. Nad oběma je zvednuta půlkruhová cihelná klenba, jejíž křivka je lehce nepravidelná. Tato jednotka podzemí je založena ve zřetelně vyšší úrovni než sklepy předešlé a vznikla v této podobě zřejmě až v 16. století.

V ústní olomoucké tradici se dochovala zmínka o podzemní chodbě spojující sklepení tohoto domu s radnicí. V tomto domě žil Karl Brandhuber, který byl olomouckým starostou v letech 1896–1918. Chodba mohla pod radnicí vyúšťovat v místech pozdější městské šatlavy, ve které je podlaha z neznámých důvodů asi metr nad úroveň okolního terénu. Tuto hypotézu by mohl podporovat i poměrně rozsáhlý propad vozovky na počátku 60. let, kdy se na této spojnici vytvořil několikametrový kráter. Bohužel příčina propadu nebyla dále zkoumána. (redakce)

Plánek sklepení Horní náměstí 16, dům U zlatého jelena.
(Podle stavebně-historického průzkumu překreslil P. Zlinský, 2009.)